

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 50 – תשע"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

איחר לתקיעות והגיע מיד לאחר הברכות, האם יכול לברך למרות שישמע פחות משלושים קולות?

האור החיים הק' מדיליה אמר!

בפרשת כי תבוא על הפסוק 'ושמחת בכל הטוב' כתב האור החיים את דבריו המפורסמים 'ואין טוב אלא תורה, שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה היו משתגעים ומתלהטים אחריה ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם'.

ויש להבין מהיכן לקח האור החיים דברים אלו, שמתיקות התורה רבה כ"כ עד כדי שבני אדם היו משתגעים ומתלהטים אחריה?

אלא דידע האוה"ח דברים אלו מדיליה, שכך היתה מתיקות תורתו שהיה משתגע ומתלהט אחר התורה, ולא נחשב לו מלא העולם למאומה, וכשכתב דברים אלו בערו המילים מתוכו, כי הוא ידע עד כמה גדולה מתיקות התורה ואהבתה.

ובשבת האחרונה אמרתי דברים אלו לרבינו מרן הגראי"ל שטינמן שליט"א, ואמר מרן אכן, זוהי התשובה!

שאלה מעניינת נשאלה ביהודי שאיחר והגיע מיד בתחילת התקיעות לאחר אמירת הברכות, האם יכול לברך בשעת התקיעות ויפסיד את התקיעות של זמן הברכה ותהא ברכתו על פחות משלושים קולות, (ואת התקיעות החסרות ישלים לאחר התפילה), או שאין יכול לברך על פחות משלושים קולות.

והנה מקור הדין של שלושים קולות, הוא בדברי הרמב"ם ונפסק בשו"ע (תק"צ ס"ב) דהוא משום שבתורה כתוב ג' פעמים 'תרועה', ומעיקר הדין מהני לשמוע רק ג' פעמים תרועה ופשוטה לפניה ואחריה, אך כיון שאנו מסתפקים מהי ה'תרועה' של התורה, האם זוהי הנקראת אצלנו תרועה, או שברים, או שניהם יחד, לכך מספק תוקעים אנו שלושים קולות, שבהם יש את כל סוגי התרועות ג' פעמים, ובכך מקיימים בודאי את חיוב תקיעת שופר.

ולכאור' א"כ ודאי שבנידון דידן לא יוכל לברך, שהרי אין לו את שלושים הקולות המוכרחות כדי לקיים בודאי את חיובו, ועל ספק לא ניתן לברך.

וכן מפורש בביה"ל (סימן תקצ"ד ס"ב) שכתב השו"ע שם ואם ידע לעשות רק חלק מן הקולות עושה (כגון שידע לעשות רק תש"ת או תש"ת ותש"ת בלא תש"ת), וכתב הביה"ל שם 'ופשוט דהברכה על התקיעה אין רשאי לברך עד שיוכל לתקוע כל הסדרים בעצמו או בצירוף עם אחרים', והיינו משום דכיון שבתקיעת חלק מן הקולות אינו יוצא בודאי ידי חובתו, אין רשאי לברך.

אך תמה הגרש"ז אוירבך זצ"ל (הליכות שלמה ר"ה פ"ב) על דברי הביה"ל דהרי לשיטת רב האי גאון (המובאת בב"י סי' תק"צ) יוצאים יד"ח בכל סוג של תרועה (ודלא כשיטת הרמב"ם), ולשיטתו ודאי שיוכל לברך אם תוקע שלוש פעמים תרועה.

ואף לשיטת הרמב"ם ושאר הראשונים שיש ספק מהי 'תרועה' של תורה, מ"מ יתכן שיצא ידי חובה אם אכן מה שתקע היא התרועה האמיתית, ומדוע פשוט לביה"ל שאין צריך לברך?

וביותר קשה, שמדברי המשנ"ב עצמו יש להוכיח שסמך בדיעבד על שיטת רב האי גאון, דכתב המשנ"ב (סי' תקפ"ו ס"ק כ"ב) שמודר הנאה משופר שאין לו מי שיתקע בעדו, עליו לתקוע בעצמו, אך לא יתקע אלא עשרה קולות, תשר"ת, תש"ת ותר"ת שהם מעיקר הדין.

ופסק זה שייך רק לשיטת רב האי גאון, דלשיטת הרמב"ם וסיעתו בכה"ג בודאי לא ייצא יד"ח תקיעת שופר, שהרי לא תקע אפילו סוג תרועה אחד ג' פעמים כחובת התורה.

ובמקום נוסף מצינו שסמך המשנ"ב על שיטת רב האי גאון, דכתב המשנ"ב (ת"ר ס"ג) דקהל ששלחו שליח להביא להם שופר ממדינה אחרת, ויום ב' של ר"ה חל בשבת, ועד שהגיע השליח התפללו הציבור תפילת שבת אף שהיה עוד היום גדול, אם אין שם בקי שלא קיבל ע"ע שבת, יתקע אפילו מי שכבר קיבל שבת אך לא יתקע אלא תשר"ת, תש"ת, תר"ת, ופסק זה שייך רק לפי שיטת רב האי גאון, דלשיטת הרמב"ם אין בתקיעות אלו מאומה וכפי שנתבאר.

ונמצא לכאן' שבשני דינים אלו פסק המשנ"ב כשיטת רב האי גאון שכל התרועות כשרות, והטעם שתוקע תשר"ת, תש"ת, תר"ת, ולא מסתפק בג' פעמים מקול אחד הוא משום הא דאיתא בגמ' (ר"ה ל"ד ע"א) שתיקן רבי אבהו לתקוע את כל ג' סוגי התקיעות, וא"כ קשה מדוע פסק המשנ"ב דאם יודע רק חלק מן הקולות לא יברך, הרי יוצא בזה ידי חובתו?

אך באמת קשה ביותר לומר שכונת המשנ"ב בשני דינים אלו היא כשיטת רב האי גאון, דא"כ כיון שהוא נמצא במצב שעליו למעט כפי הניתן במספר הקולות, מדוע הוא תוקע את תקיעת התשר"ת ומוסיף קול נוסף, היה עליו לתקוע רק תשעה קולות, (ולמשל, תש"ת, תש"ת, תר"ת) שהרי כל התרועות כשרות?

ועוד דא"כ מדוע פסק המשנ"ב שיתקע תשר"ת, תש"ת, תר"ת, ונמצא שלדעת הרמב"ם ודאי לא יצא ידי חובתו, לכאן' יש לו לתקוע ג' פעמים מאותו סוג תרועה, וירויח שאם זהו התרועה האמיתית ייצא יד"ח אף לדעת הרמב"ם?

ועוד דבתוס' (ר"ה לג:) תמה על המנהג הקדום שבתקיעות על סדר התפילה, תקעו תשר"ת במלכיות, תש"ת בזכרונות, ותר"ת בשופרות, (וכן נוהגים בזמנינו בני תימן) הלא בהכי לא יוצא ידי כלום שהרי לא תקע אפילו סדר אחד של סוג תרועה אחת ג' פעמים.

והביאו שמחמת כן הנהיג ר"ת שיתקעו שלוש פעמים תשר"ת פעם אחת במלכיות, ופעם אחת בזכרונות, ופעם אחת בשופרות, דס"ל לר"ת שתשר"ת כולל בתוכו אף את תקיעות תש"ת ותר"ת, שהרי בכל תקיעת תשר"ת יש גם שברים וגם תרועה וגם שברים תרועה יחד, ומה שתוקע שברים על הצד שת"ת הוא האמת או מה שתוקע תרועה על הצד שתש"ת הוא האמת אי"ז נחשב להפסק, ולכן נמצא שיש לו ג' פעמים בסדר התפילה דמעומד את כל סוגי התרועות (וכן נוהגין בזמנינו יוצאי גרמניה).

וא"כ אם נימא דטעמו של המשנ"ב הוא על סמך שיטת רב האי גאון, מדוע שלא יתקע ג' פעמים תשר"ת, ונמצא שירויח את ג' השיטות, את שיטת רב האי גאון שכל תרועה כשירה, את שיטת ר"ת שבתשר"ת כלול הכול, ואת שיטת הרמב"ם לפי הצד שתשר"ת היא התרועה האמיתית?

ושמענין מכל הקושיות הללו שאין כונת המשנ"ב בפסקיו לשיטת רב האי גאון, ובאמת בספר שונה הלכות למרן הגרח"ק שליט"א כתב על דברי המשנ"ב גבי מודר הנאה משופר "ואולי צ"ל ל' קולות", והיינו שצריך לתקן את לשון המשנ"ב ולכתוב שעליו לתקוע ל' קולות, וע"י כך יסתדרו הדברים עם שיטת הרמב"ם.

הטעם שנטילת שכר על התקיעות אינה נחשבת לנטילת שכר על מצוה

הקשה הבית מאיר (סי' תקפ"ה) כיצד נוטלים שכר על התקיעות הלא אסור לקחת שכר על מצוות. **והשיב** שאין נוטלים שכר על התקיעות אלא על הטירחה שיש בזה.

וכשאמרו את תשובת הבית מאיר למרן הגר"ג אדלשטיין שליט"א, תמה שהוא כבר תוקע שישים שנה ואינו מרגיש בזה טירחה כלל.

וסיפרתי דברים אלו לרבינו מרן הגרא"ל שטינמן שליט"א, ואמר מרן שליט"א 'ר' גרשון הוא צדיק, אצלו זה באמת לא טירחה.

וכן כתב הכף החיים (ס"ק י"ג) בדברי המשנ"ב גבי ציבור שקיבל שבת והגיע אליהם שופר, דכונת המשנ"ב היא שיתקע ג' תשר"ת, ג' תש"ת וג' תר"ת.

אך הדברים דחוקים עד למאד, שהרי יש לתקן את דברי המשנ"ב פעמיים, בין במודר הנאה ובין בשופר, וביותר שמקורו של המשנ"ב הוא מהמטה אפרים ושם ג"כ מפורש להדיא שיש לתקוע רק תשר"ת, תש"ת ותר"ת.

ומחמת שכתב המשנ"ב כן פסק מרן הגר"נ קרליץ שליט"א בחוט שני (הלכ' ר"ה פרק ד' – תרועה, עמ' ס"ה) דבשעת הדחק אם אין סיפק בידו אפשר לסמוך על מה שפסק המשנ"ב בשני מקומות הללו, דסגי לתקוע רק תשר"ת, תש"ת ותר"ת, והדבר מצוי בתוקע בבית חולים שתוקע מחדר לחדר, ואין לו זמן להספיק לתקוע כולם דסגי בזה, ויכול לברך על זה.

ונראה לומר בדברי המשנ"ב, ע"פ דברי התוס' בר"ה הנ"ל שכתב ליתן טעם על המנהג הקדום שנהגו לחלק את התשר"ת, תש"ת ותר"ת בין המלכיות זכרונות ושופרות, שסבירא להו כמאן דאמר התם בגמ' 'אחת מדברי תורה ושתיים מדברי סופרים', דהיינו שמהתורה מספיק רק

תרועה אחת ופשוטה לפניה ואחריה, ורבנן אסמכוהו אקרא ותיקנו להוסיף עוד שני תרועות, וכיון דלא ידעינן מהי תרועה יש לתקוע מדאוריתא סדר אחד של תשר"ת תש"ת ותר"ת, וכיון שבתקיעות דמיושב קודם התפילה קיימו ג"כ את תקנת רבנן, לא חשו לחזור ולעשות בשעת התפילה אלא את ספיקא דאוריתא, ולכך תוקעים רק סדר אחד מכל סוג של תרועה כדי לצאת בודאי את הדאוריתא.

וא"כ נראה שנקט המשנ"ב שיטה זו להלכה בשעת הדחק משום שכך נהגו כלל ישראל בכל הדורות, ולכך פסק בשני המקומות הללו שיכול לתקוע תשר"ת, תש"ת ותר"ת כיון שדי בסדר אחד כדי לקיים את התקיעות דאוריתא.

ולפי"ז אתי שפיר פסק הביאור"ל שאם יודע לתקוע רק חלק מהתקיעות שלא יברך והלא המ"ב פסק שיוצאים בדיעבד בעשר תקיעות וזה לכאורה כדעת רב האי גאון שכל התרועות כשירות, דלפי מש"כ אין כוונת המ"ב כלל לדעת רב האי גאון אלא למש"כ התוס' דמדאוריתא סגי בסדר אחד, וא"כ בעינן דוקא שיתקע סדר אחד של תשר"ת תש"ת ותר"ת ואז יוצא בדיעבד ויכול אף לברך וכמו שפסק הגרנ"ק שליט"א, אבל כשיודע לתקוע רק תש"ת או תר"ת אין רשאי לברך.

ולפי"ז בנידון דידן הדברים יהיו תלויים, דאם יספיק אותו אדם לשמוע אפי' תשר"ת אחד, יוכל לברך כיון שיש לו לפחות סדר אחד וכמו שבשני המקרים הנ"ל יכול לברך, אך אם לא יספיק אפי' תשר"ת אחד אין רשאי לברך שהרי אין לו את כל סוגי התרועות ויתכן שאינו יוצא בזה יד"ח, והרי זה דומה ליודע חלק מן התרועות שפסק הביה"ל שאינו רשאי לברך.

ושר"ר שכן ביאר הגאון רבי דוב לנדא שליט"א אלא שהוסיף שיש בזה כמין ס"ס שסמך המ"ב על דברי התוס' הנ"ל בצירוף שיטת רב האי גאון שכל תרועה כשירה.

דיני ראש השנה, ועשרת ימי תשובה – ב'

הכנות לר"ה

א. נוהגים לטבול במקוה בער"ה כדי לטהר עצמו ליום הקדוש (עי' רמ"א סי' תקפ"א ס"ד ומט"א נ"ג), ויש לטבול ג' פעמים (מטה משה שכן נהג המהרי"ל משום דכתיב ג' פעמים מקוה ישראל, וכ"ה בספר חסידים והטעם דכתיב ג' פעמים טהרה "וזרקתי עליכם מים טהורים" וטהרתם מכל טומאתכם" "אטהר אתכם"), וזמן הטבילה מתחיל משעה קודם חצות היום (מ"ב שם סקכ"ו), ולכתחילה ראוי לטבול אחר חצות היום כמו כל רגל (מ"ב סי' תע"א סקכ"ב).

ב. מסתפרים וקוצצים הצפרנים בער"ה כדי להראות שאנו בטוחים בחסדי השם יתברך שיוציא לצדק דיננו (שו"ע שם ס"ד וכה"ח סקפ"א), ועל פי קבלה יש להסתפר קודם חצות היום (כה"ח שם סק"פ).

ג. לא ילבש בגדים חשובים כבשאר יו"ט דיהא מורא הדין עליו (משנ"ב שם סקכ"ה), ומי שלובש מלבוש מיוחד לכבוד יו"ט אין ללבושו בימים נוראים אלא ילבש בגדי שבת, אבל מותר ללבוש בגדים חדשים (שהרי הוזכר בפוסקים לקחת פרי חדש או בגד חדש כדי לברך עליו שהחיינו ביום השני), ומ"מ ראוי יותר לחדש הבגדים החדשים בחג הסוכות מלחדשם בימים הנוראים (פוסקים).

ד. ראוי לכל גבר ירא ה' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים ויקנה אותה אף בדמים יקרים (מ"ב סי' תקפ"ד סק"ח), ומיום ראשון של סליחות ואילך מקרי ימים נוראים (מ"ב סי' פ"ח סק"ח), ובלבד שלא יגרם מחמת כן מריבה (כה"ח שם ס"ק כ"ג).

ה. נוהגים להחליף בבית הכנסת את הפרוכת של ארון הקודש המעילים של ס"ת ומפות הבימה והעמוד ללבנים, כמש"כ "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו" (שער אפרים שער י' סעי' כ'), והמנהג להשאיר הפרוכת והמעילים הלבנים עד אחרי שמחת תורה.

ו. יש נוהגים שהנשים מדליקות נרות יו"ט מבעוד יום כמו בכל ערב שבת, ויש הנוהגות להדליק בליל יו"ט אחר תפילת ערבית וקודם הקידוש שהרי ביו"ט מותר להדליק נרות.

ראש השנה

ז. דעת הגר"א שאין לבכות בר"ה שהוא יו"ט כמבואר בעזרא ונחמיה (ח, ט) "היום קדוש הוא לה' אל תתאבלו ואל תבכו", וגם הקפיד הגר"א לנגן הקדיש שאחר מוסף לכבוד יו"ט (מעשה רב). ואולם האריז"ל היה נוהג לבכות הרבה בתפילות ר"ה אפי' שהוא יו"ט וכ"ש בתפילת יוה"כ, והיה אומר כי מי שאין בכיה נופלת עליו בימים אלו אין נשמתו הגונה ושלמה (כה"ח סי' קפ"ב סק"ס). וגם תלמידי הגר"א לא קיבלו את דעת רבם בענין זה ובכו בר"ה (הגר"ר שריה דבליצקי שליט"א, ואולם כבר כתב רבי יוסף זונדל מסלאנט (בכתביו עמוד ק"ג) "אלו ואלו דברי אלוקים חיים" דבאמת אין להביא עצמו לידי בכיה ועצבות אבל המתעורר מעצמו בתוך תפילתו מחמת התלהבות קודש ובא לידי בכיה אין בזה איסור, ואדרבה ראוי שתיפול עליו בכיה בימים הנוראים ע"י התפילות הקדושות עד שתהא שלהבת עולה מאליה, ובוזה ניחא ג"כ מה שנאמר אצל חנה ותתפלל על ה' ובכה תבכה, ובגמ' (ר"ה י"א) אמרו בר"ה נפקדה חנה, והיינו שע"י תפילתה התעוררה בבכיה מעצמה).

הנהגות ליל ר"ה

ח. הש"ץ והבעל תוקע (והמקריא) לובשים קיטל (מט"א סי' תקפ"ד ס"ג), וכן המתפלל לפני התיבה פסוקי דזמרה, ואולם הש"ץ המתפלל מנחה וערבית אינו לובשו כלל (שם), אין להכנס לבית הכסא בקיטל שמיוחד לתפילה (מ"ב סי' תר"י סק"א), אבל בקפטן לבן הנוהגים ללכת בני ירושלים כל היום אין דין בגד המיוחד לתפילה ומותר להכנס עמו לביהכ"ס (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

ט. אחר תפילת ערבית עד חצות היום הראשון של ר"ה נוהגים שמברך כ"א לחבירו "לשנה טובה תכתב ותחתם" ויש שמוסיפים "לאלתר לחיים טובים ולשלום" להחזיקו כצדיק שנחתם לאלתר [ולהגר"א אין לומר ותחתם שאף לצדיקים החתימה ביוה"כ], ומחצות היום ואילך המנהג לומר "גמר חתימה טובה" (מ"ב סי' תקפ"ב סקכ"ה, אולם להגר"א ממשיכים לומר "כתיבה וחתימה טובה" כל עשרת ימי תשובה, וכן נוהג רבינו הגרא"ל שטיינמן שליט"א).

י. אחר ברכת "המוציא" נוהגים לטבול את הפרוסה בדבש, ויש שנוהגים לטבול את הפרוסה גם במלח משום שיש ענין ע"פ הקבלה לטבול במלח (כה"ח סי' תקפ"ג אות ד'), ויש שנוהגים לטבול צד אחד במלח וצד שני בדבש (ומרן החזו"א זצ"ל לא נהג לטבול במלח כלל, וביאר הגר"ח קניבסקי שליט"א משום שמלח ודבש הם תרתי דסתרי, והגרש"ה וואזנר זצ"ל נהג לטבול בדבש ולא במלח, ומ"מ הקפיד שיהיה מלח על השולחן אף שאין מטביל בו).